

Un nou fragment del sepulcre de Ramon Folc VI de Cardona, del monestir de Poblet*

Alberto Velasco González

El passat març de 2008 la casa de subhastes Balclis (Barcelona) va treure a la venda un petit fragment escultòric trescentista amb la representació d'una *Maiestas Domini* (24 cm d'alçada).¹ La peça constava al catàleg com possiblement originària del monestir de Poblet i s'atribuïa, versemblantment, al denominat Mestre d'Anglesola, un dels escultors més rellevants dels primers decennis del segle XIV a Catalunya. L'obra va ser adjudicada a la Generalitat de Catalunya, que la diposità temporalment al Museu de Lleida. Avui l'obra resta pendent de restituir-se al monestir de Poblet..

El relleu fou executat amb pedra de les Garrigues i representa un Crist de mig cos, amb la mà dreta alçada en senyal de benedicció, mentre que amb l'esquerra sosté un llibre obert que recolza sobre seu (fig. 1).

Fig. 1: *Maiestas Domini* fragmentària procedent d'un dels laterals del sepulcre de Ramon Folc VI de Cardona al monestir de Poblet, avui al Museu de Lleida. Foto: Museu de Lleida Diocesà i Comarcal.

Va abillat amb una túnica i, per sobre, du un mantell de plecs generosos que deixa veure part de la primera, en concret la zona de l'espatlla dreta. Crist presenta un rostre en el qual destaquen uns imponents ulls ametllats i una ben aconseguida cabellera que forma uns bucles especialment pronunciats a l'altura de les orelles. Duu també barba, partida a l'alçada de la barbata.

La peça no es troba en un estat de conservació òptim, ja que ha perdut alguns dits de la mà esquerra, que, a més, es troba empegada a l'altura del canell. A més, és evident que manca la part inferior de l'escultura, ja que els paral·lels tipològics amb altres exemplars contemporanis semblen indicar que es tractava d'una representació sedent de cos sencer. La figura mostra un treball força delicat i refinat, la qual cosa s'aprecia especialment en el rostre, de faccions molt acurades, i en els cabells, amb els bucles esmentats a la zona de les orelles. Aquest darrer detall és un dels elements importants a l'hora

d'efectuar l'atribució, ja que es tracta d'un dels estilemes habituals del Mestre d'Anglesola. Un altre aspecte que lliga directament l'obra amb els treballs d'aquest escultor és el lleu somriure que esbossa la figura, una peculiaritat que s'ha destacat com un altre dels seus estilemes més habituals. De retop, els prominents ulls ametllats ens aboquen, de nou, vers la mateixa personalitat artística.

Pel que fa a l'origen del fragment, la casa de subhastes que l'oferia en venda va fer constar al catàleg la procedència del monestir de Poblet, emparant-se en el fet que fins aquell moment fos propietat dels hereus del pintor modernista Alexandre de Riquer (1856-1920), un personatge que sabem que va participar del pillatge d'elements artístics del monestir. La seva arribada a Poblet, molt probablement, va tenir a veure amb un episodi que té per protagonistes diversos familiars seus. L'any 1873, els germans Manuel i Francesc de Riquer van constituir una esperpèntica societat per dur a terme excavacions al monestir pobletà. Aquesta operació tenia per objectiu la localització d'un hipotètic tresor amagat pels monjos l'any 1835 arran de la desamortització. Tot plegat va ser fruit d'un engany i, evidentment, el tresor no va aparèixer.²

La cobdícia dels Riquer, emperò, va motivar importants moviments de terres, l'excavació de diverses galeries i la destrucció d'importantes estructures. El 1894 Alexandre de Riquer apareix implicat en aquest afer, segons el testimoni del canonge de Vic Jaume Collell, que li ho comunicà a Eduard Toda en una carta del 1928.³ Degué ser més o menys en aquesta data, per tant, quan Riquer es va apropiari del fragment del sepulcre avui dipositat al museu lleidatà. Altrament, sabem que Alexandre de Riquer comerciava amb art i antiguitats, tal com ho proven els oferiments d'obra diversa que efectuà a la Junta de Museus de Barcelona,⁴ així com la venda a Santiago Rusiñol d'una magnífica col·lecció de vidre català que avui es conserva al Museu del Cau Ferrat de Sitges.⁵

Tornant a la procedència pobletana del relleu, l'hem pogut corroborar de manera conclouent, ja que a Poblet existeix una de les obres atribuïdes sense discussió al Mestre d'Anglesola, el sepulcre de Ramon Folc VI de Cardona, *el Prohom Vinculador* (1259-1320), vescomte de Cardona i governador de Girona (fig. 2).

Fig. 2: Sepulcre de Ramon Folc VI de Cardona (ca 1320), monestir de Poblet. Foto: A. Velasco.

La tomba s'ha situat vers el 1320, data del traspàs del personatge, una cronologia que s'adiu perfectament amb la de l'artista al qual s'atribueix l'obra. El sepulcre es conserva, malmès, al braç meridional del transsepte de l'església del monestir de Poblet i, com el relleu que avui publiquem, es va executar amb pedra de les Garrigues. Se n'ha destacat la gran originalitat tipològica,⁶ a més del caràcter preciosista amb què està treballat, que retrobem en altres obres de l'artista, com per exemple el retaule frontal d'Anglesola.

El conjunt pobletà el presideix la imatge jacent del difunt, que va abillat com a cavaller, amb un arnès profusament decorat i un perpunt que presenta l'heràldica dels Cardona, que reapareix en altres parts del sepulcre. Un seguit d'àngels se situen al voltant del jacent, tots ells conservats fragmentàriament. Pel que fa al vas sepulcral, presenta una interessant decoració a la part frontal. Al registre superior trobem un apostolat situat sota arcuacions i claraobies gòtiques, mentre que quatre àngels turiferaris i ceroferaris ocupen els muntants arquitectònics que delimiten els diferents compartiments. Per sota, apareix un segon registre conformat per tres medallons: els dels extrems, amb animals fantàstics i, el central, amb una representació d'un cavaller que sosté un escut amb les armes dels Cardona. Quant als laterals, al dret destaca la presència dels emblemes privatis del finat, mentre que l'esquerre conté un compartiment quadrangular presidit per una forma tetralobulada, dins la qual s'ha ubicat una figura asseguda que es conserva mutilada de cintura per amunt, i que deixa a la vista un important forat (fig. 3). Als angles d'aquest compartiment localitzem els símbols dels evangelistes, la qual cosa indica que la figura central

Fig. 3: Vista d'un dels laterals del sepulcre de Ramon Folc VI de Cardona, al monestir de Poblet.
Foto: A. Velasco.

havia de correspondre a una representació de la *Maiestas Domini*. Curiosament, aquesta iconografia es correspon perfectament amb el relleu avui custodiat al Museu de Lleida: diocesà i comarcal, la qual cosa atorga la clau definitiva per esbrinar-ne la procedència. A més, les mesures del forat i el gruix de la pedra es corresponen perfectament amb les de l'objecte, al qual s'han d'afegir les correspondències estilístiques i el tipus de material. No hi ha dubte, per tant, que el relleu correspon a un dels *membra disjecta* del sepulcre pobletà.

Com la resta dels elements artístics del monestir, la tomba patí els efectes de la desamortització del 1835 i el posterior pillatge d'elements escultòrics. La història i el desenvolupament d'aquest procés d'espoli són força coneguts; resten, fins i tot, algunes representacions gràfiques que ho testimonien.⁷ És el cas d'una aquarel·la de l'antiga col·lecció de l'actriu Margarida Xirgu (fig. 4). L'autor de la qual és l'escenògraf barceloní Frederic Brunet i Fita (1873-1929). L'obra data del 1915 i en ella es poden veure alguns sepulcres fragmentaris

Fig. 4: Frederic Brunet i Fira: *Interior del monestir de Poblet*, 1915. Antiga col·lecció de Margarida Xirgu (en comerç, març de 2008). Foto: Balclis.

fora del seu context original, dipositats en forma de lapidari a la galilea de l'església, al cantó de l'altar del Sant Sepulcre executat per Andreu Ramírez.⁸ En relació amb el nostre sepulcre, Eduard Toda esmenta que l'any 1854 se'n van arrencar diversos elements escultòrics. Fins i tot el vas sepulcral va romandre uns anys fora del monestir, essent retornat l'any 1933, fet que en motivà la restauració (1933-1934).⁹ És en aquest context, consegüentment, que

cal entendre la sortida d'algunes parts de la tomba que ja no es tornaren a reintegrar, com és el cas d'un cap d'àngel conservat al fons del Museu Frederic Marès de Barcelona¹⁰ o del fragment que avui presentem aquí.

Únicament ens resta parlar de l'artista a qui s'atribueix el sepulcre pobletà. Es tracta del Mestre d'Anglesola, un artífex avui encara anònim darrere el qual s'amaga una de les personalitats més interessants del panorama escultòric català de la primera meitat del segle XIV. Aquesta denominació fou encunyada l'any 1932 per Agustí Duran i Sanpere, per referir-se al creador del retaule frontal de l'església parroquial d'Anglesola (Urgell) –avui al Museum of Fine Arts de Boston– i d'altres obres com les escultures de la porta del cor de la catedral de Tarragona, una de les tombes del panteó dels comtes d'Urgell a Bellpuig de les Avellanès –avui al museu dels Cloisters de Nova York– i, precisament, el sepulcre de Ramon Folc VI de Cardona de Poblet.¹¹

Aquest catàleg d'obres ha estat perfilat en els darrers anys amb l'atribució de noves obres i amb l'articulació d'un entorn o cercle de l'artífex on cal situar altres treballs que, tot i presentar innegables concomitàncies amb les obres del mestre, demostren ser obra d'escultors diferents. En aquest sentit, F. Español fou la primera a proposar el nom de l'artífex en relació amb l'esplèndida imatge de sant Pau de Narbona que avui presideix el presbiteri de l'església parroquial d'Anglesola (fig. 5), la qual ens situa davant d'un segon treball

Fig. 5: Sant Pau de Narbona (ca 1320-1330) a l'església parroquial d'Anglesola. Foto: A. Velasco.

de l'escultor per a aquesta vila urgellenca.¹² A ella mateixa devem l'atribució d'alguns dels apòstols de la desapareguda portalada de Santa Maria de Tàrrega, un projecte en el qual van col·laborar diferents escultors i que cal comptar entre els més importants del nostre artista. Malauradament, la portalada va desaparèixer com a conseqüència de l'enrunament del campanar de la parròquia el 1672 i avui només en conservem algunes figures dels brancals al Museu Comarcal de l'Urgell, a Tàrrega.¹³ Pel que fa a les escultures executades pel Mestre d'Anglesola, Español li va atribuir el sant Joan Evangelista (núm. inv. 2899) i un apòstol de barba allargassada (núm. inv. 2898),¹⁴ mentre que la figura de sant Pere (núm. inv. 4406) la vinculà a un escultor del mateix entorn, tot i que d'inferior qualitat.¹⁵ Ha retirat del seu catàleg, en canvi, els sepulcres del panteó comtal de Bellpuig de les Avellanes,¹⁶ les mènsules del rerecor de la catedral de Tarragona,¹⁷ així com un grup de l'Anunciació conservat al MNAC que havia estat atribuït a l'artista per R. Terés.¹⁸

D'altra banda, Español va situar a l'entorn de l'artífex tot un seguit d'obres encapçalades pels ja mencionats sepulcres de Bellpuig de les Avellanes, la marededéu de Colobor (església parroquial de Sant Vicenç d'Àger), la marededéu d'Almatà (Balaguer), les restes del sepulcre del bisbe Ferrer Colom conservades a la Seu Vella de Lleida, una marededéu conservada al Museu de Lleida: diocesà i comarcal (núm. inv. 612), la marededéu del retaule de Castelló de Farfanya i, finalment, una darrera imatge mariana conservada antigament a Graus.¹⁹ Per la nostra part, vàrem emplaçar en el mateix entorn de l'artista una segona imatge de la Mare de Déu amb el Nen conservada al Museu de Lleida: diocesà i comarcal, originària del desaparegut convent de mercedaris de la ciutat (fig. 6).²⁰

Finalment, cal afegir a aquest catàleg de treballs una nova imatge mariana, força desconeguda. Es tracta de la denominada Verge de la Mora, actualment conservada al Museo Calasancio de la vila franjolina de Calassanç (Osca) (fig. 7).²¹ Cal deduir que procedeix de l'ermita homònima que s'emplaça a prop de

Fig. 6: Imatge de la Mare de Déu amb el Nen (segle XIV), procedent de l'Acadèmia Mariana de Lleida, abans al convent de mercedaris de la ciutat i avui al Museu de Lleida. Foto: Museu de Lleida Diocesà i Comarcal.

Fig. 7: Verge de la Mora conservada al Museo Calasancio de Calassanç (Osca). Foto: J. Rovira.

la localitat, a tocar del castell de Montmegastre o de la Mora. Es tracta d'una escultura de gran qualitat, tot i que molt mal conservada, ja que veiem que ha perdut la figura de Jesús Nen. Malgrat tot, és fàcil advertir la gran rellevància de l'obra i les innegables relacions amb les produccions del Mestre d'Anglesola. En el futur caldrà veure fins a quin punt és obra del mestre o del seu entorn directe, però, d'entrada, advertim uns ulls ben atmetllats i un somriure lleugerament esbossat, dos estilemes propis d'aquest artífex. Igualment, els plecs del mantell recorden els que trobem als apòstols targarins, així com la posició lleugerament corbada de la figura, ben habitual en els treballs d'aquest notable escultor.

Notes

* Aquest article és resultat del projecte de recerca «Mundo urbano y producción artística en la Catalunya occidental: Lleida y su área de influencia (siglos XIII-XV)» (ref. HAR2008-04281, Ministerio de Educación y Ciencia, investigador principal: Francesc Fité). El treball també ha rebut el suport del Grup de Recerca Consolidat en Estudis Medievals «Espai, poder i cultura» (Universitat de Lleida, grup consolidat amb reconeixement de la Generalitat de Catalunya, dirigit per Flocel Sabaté, ref. 2009SGR274).

(1) Balclis. *Subasta de marzo de 2008*. Barcelona: Balcli's, 2008, p. 59, núm. 772. Vàrem donar notícia de l'adquisició a: VELASCO GONZÁLEZ, Alberto. «Els apòstols de la desapareguda portalada gòtica de Santa Maria de Tàrraga». *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, 23 (2009), p. 241-245.

(2) TODA I GÜELL, Eduard. *La destrucció de Poblet (1800-1900): ocurrences al monestir, fugides de la comunitat, dispersió de les riqueses, llegendes dels tresors enterrats*. Poblet: Monestir de Poblet, 1935, p. 355-381; FORT I COGUL, Eufemià. *La llegenda dels fabulosos tresors de Poblet*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1979, 2 v.; RIQUER, Martí de. *Quinze generacions d'una nissaga catalana*. Barcelona: Quaderns Crema, 1998, p. 1285-1294; GONZALVO I BOU, Gener. *Eduard Toda i Güell (1855-1941) i el salvament del monestir de Poblet a través del seu epistolari*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2005, p. 46-47.

(3) GONZALVO I BOU, G. *Eduard Toda... Op. cit.*, p. 47, doc. 15.

(4) GARCIA I SASTRE, Adolfo. *Els museus d'art de Barcelona: antecedents, gènesi i desenvolupament fins a l'any 1915*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, p. 387; BORONAT TRILL, Maria Josep. *La política d'adquisicions de la Junta de Museus: 1890-1923*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, p. 246-247, 446, 461 i 465. A partir del testimoni de Joaquim Renart sabem que «havien passat per les seves mans veritables obres d'art clàssiques que el Museu de Barcelona havia deixat escapar llastimosament. I havent tingut tant i bo en antiguitats, la seva bonhomia no l'havia deixat fer-se ric [...]. En el seu taller estudi del carrer de la Freneria li havia vist riques col·leccions de llibres, de guardes de llibres, de dibuixos dels segles XVII i XVIII, d'esplèndids enquadraments en talla i metalls, en coures, en taules, i una magnífica col·lecció d'ex-libris antics [...]» Vegeu: RIQUER I PALAU, Josep Maria. «Quan el meu pare ja no era noi. Biopsicologia d'Alexandre de Riquer». Dins: *Alexandre de Riquer. L'Home, l'Artista, el Poeta*. Calaf: Comissió organitzadora de l'homenatge a Alexandre de Riquer, 1978, p. 58.

- (5) LAPLANA, Josep de Calassanç. *Santiago Rusiñol. El pintor, l'home*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 26, nota 27. Vegeu també RIQUER I PALAU, J. M. *Op. cit.*, p. 32-34; DOMÈNECH, Ignasi: «S. Rusiñol col·leccionista». Dins: *Museu Cau Ferrat. La col·lecció de vidre*. Sitges: Consorci del Patrimoni de Sitges, 2003, p. 11-13.
- (6) Sobre el sepulcre vegeu: ESPAÑOL, Francesca. «El Mestre d'Anglesola». Dins: *L'art gòtic a Catalunya. Escultura I. La configuració de l'estil*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2007, p. 87-92.
- (7) Sobre la dispersió d'elements artístics de Poblet vegeu: TODA I GÜELL, Eduard. *Panteones reals de Poblet*. Tarragona: Suc. de Torres & Virgili, 1935; TODA I GÜELL, Eduard. *La destrucció... Op. cit.*, pàssim. Darrerament, s'han publicat alguns treballs que parlen d'aquesta dispersió posant èmfasi en el paper de l'antiquariat i els col·leccionistes d'escultura medieval. Vegeu: ESPAÑOL, Francesca. «El sepulcro de Fernando de Antequera y los escultores Pere Oller, Pere Joan y Gil Morlanes, en Poblet». Dins: *Locus Amoenus*, 4 (1998-1999), p. 81-106; BARRACHINA, Jaume. «A l'entorn de Frederic Marès. Una aproximació al col·leccionisme català d'escultura medieval». Dins: *La col·lecció somiada. Escultura medieval a les col·leccions catalanes*. Barcelona: Museu Frederic Marès, 2002, p. 32-34.
- (8) L'aquarel·la ha aparegut darrerament en comerç. Vegeu: *Balclis. Subasta de marzo de 2008. Op. cit.*, p. 80, núm. 1008. Una vista similar la trobem en un oli de Santiago Rusiñol del 1889 (LAPLANA, J. de C. *Op. cit.*, p. 76 i 480, cat. 3.8).
- (9) TODA I GÜELL, E. *Panteones... Op. cit.*, p. 27, 36, 93 i 113; GONZALVO I BOU, G. *Eduard Toda... Op. cit.*, p. 38.
- (10) ESPAÑOL, Francesca. «Atribuïble al Mestre d'Anglesola. Cap d'àngel». Dins: ESPAÑOL, Francesca; YARZA, Joaquín (eds.). *Catàleg d'escultura i pintura medievals: fons del Museu Frederic Marès*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1991, p. 329-330.
- (11) DURAN I SANPERE, Agustí. *Els retaules de pedra*. Vol. I. Barcelona: Alpha, 1932, p. 25-26.
- (12) ESPAÑOL, Francesca. «La catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentistas». Dins: *Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes*. Lleida: Ajuntament de Lleida, 1991, p. 183-184.
- (13) Sobre aquesta portada vegeu l'estudi monogràfic que li vàrem dedicar a: VELASCO GONZÁLEZ, A. «Els apòstols...». *Op. cit.*, p. 227-247, amb reproduccions de totes les figures d'apòstols conservades al Museu Comarcal de l'Urgell.
- (14) Per la seva banda, P. Beseran relacionà els dos apòstols amb l'escultor de Montblanc Guillem Timor (BESERAN I RAMON, Pere. *Jordi de Déu i l'italianisme en l'escultura catalana del segle XIV*. Tarragona: Diputació de Tarragona, 2003, p. 43).
- (15) ESPAÑOL, Francesca. *El gòtic català*. Manresa: Angle Editorial, 2002, p. 124-126, apropa els tres apòstols a l'entorn del mestre. En data recent, emperò, ha atribuït directament a l'artista dos dels tres apòstols (ESPAÑOL, F. «El Mestre...». *Op. cit.*, p. 87-92). Cal fer notar que, en aquest darrer treball, Español no menciona els dos apòstols procedents de la portalada recentment adquirits per l'Ajuntament de Tàrraga, de la qual cosa deduïm que no els considera executats pel nostre escultor. Ambdues escultures s'han dipositat al Museu Comarcal de l'Urgell, on consten amb els núm. inv. 4407 i 4408. Certament, aquests dos apòstols són obra d'un escultor diferenciat, tot i que integrat dins el mateix entorn artístic.
- (16) Tot i això, Español reconeix que són fruit d'una mateixa cultura figurativa. Vegeu: ESPAÑOL, F. «El Mestre...». *Op. cit.*, p. 91; ESPAÑOL, Francesca. «El panteó dels comtes d'Urgell al monestir de Bellpuig de les Avellanès». Dins: *L'art gòtic a Catalunya. Escultura I. La configuració de l'estil*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2007, p. 80-87.
- (17) ESPAÑOL, F. «Atribuïble...». *Op. cit.*, p. 329-330.
- (18) ESPAÑOL, F. «El Mestre...». *Op. cit.*, p. 91; TERÉS, Rosa. «Atribuït al Mestre d'Anglesola. Anunciació». Dins: *Prefiguració del Museu Nacional d'Art de Catalunya*. Barcelona: Museu Nacional d'Art de Catalunya, 1992, p. 217-218.
- (19) Per a totes aquestes atribucions vegeu: ESPAÑOL, F. «La catedral...». *Op. cit.*, p. 183-

184; ESPAÑOL, F. *El gòtic català... Op. cit.*, p. 124-126; ESPAÑOL, F. «El Mestre...». *Op. cit.*, p. 91-92.

(20) La primera anàlisi de l'obra la vàrem efectuar a: VELASCO GONZÁLEZ, A. «Els apòstols...». *Op. cit.*, p. 241, fig. 19. Abans de la nostra publicació, l'escultura s'havia reproduït a: MILLÁN RUBIO, Joaquín. *El convento de la Merced de Lérida. 780 años de solidaridad*. Reus: Instituto Histórico Padre Faustino Gazulla, 2005, p. 80. Abans de dipositar-se en data recent al Museu de Lleida, la imatge es conservava a l'Acadèmia Mariana de la ciutat, on romania des del segle XIX. El desaparegut convent dels mercedaris s'aixecava, precisament, al mateix solar que l'esmentada institució. Cal remarcar, d'entrada, que les vinculacions que presenta amb l'obra del Mestre d'Anglesola són més intenses que altres de les obres que situem en el mateix cercle. D'altra banda, aquesta presència d'una nova obra de l'entorn d'aquest escultor a la ciutat reforça la incidència del seu treball a la capital, la qual cosa ja es constata a partir de les restes del sepulcre del bisbe Ferrer Colom conservades a l'antiga catedral.

(21) Hem tingut coneixement de l'obra gràcies a l'estudi d'ALCOY, ROSA; PALOMARES, Arturo. «Arte gòtico religioso en La Litera: pintura y escultura». Dins: a PALOMARES, Arturo; ROVIRA, Juan (coord.). *Comarca de la Litera*. Saragossa: Diputación General de Aragón, 2008, p. 152, que l'atribueixen «al entorno del taller del Maestro de Anglesola».

Rebuda: novembre de 2010

Valoració: Francesc Fité Llevot (Universitat de Lleida)

Acceptació: febrer de 2011